

UCHWAŁA SKŁADU SIEDMIU SĘDZIÓW
Z DNIA 30 WRZEŚNIA 2003 R.
I KZP 20/03

Obowiązek posiadania obrońcy przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji, przez oskarżonego, którego pozbawiono wolności (art. 80 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 1 lipca 2003 r.) ustawał w wypadku odzyskania przez niego wolności.

Przewodniczący: Prezes SN L. Paprzycki (sprawozdawca).

Sędziowie SN: H. Gradzik, T. Grzegorzczak, R. Sądej, J. Skwierawski, F. Tarnowski, S. Zabłocki.

Zastępca Prokuratora Generalnego: R. A. Stefański.

Sąd Najwyższy w sprawie Bogusława B., po rozpoznaniu, przekazanego na podstawie art. 441 § 1 w zw. z art. 518 k.p.k. przez skład trzech sędziów Sądu Najwyższego, postanowieniem z dnia 28 kwietnia 2003 r., zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy:

„Czy zawarte w treści art. 80 k.p.k. sformułowanie „lub pozbawiono wolności” oznacza, że obowiązek posiadania obrońcy w postępowaniu przed sądem okręgowym, jako sądem pierwszej instancji, odnosi się do oskarżonego, który był pozbawiony wolności na jakimkolwiek etapie postępowania jurysdykcyjnego i na jakiegokolwiek podstawie prawnej, czy też oznacza ono, że obowiązek ten ma charakter przemijający i ustaje z chwilą odzyskania wolności przez oskarżonego?”

u c h w a l i ł   u d z i e l i ć   o d p o w i e d z i   j a k   w y ż e j.

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w W., wyrokiem z dnia 20 października 2000 r., skazał Bogusława B. za popełnienie przestępstw określonych w: art. 229 § 3 k.k. i art. 273 k.k. w zw. z art. 271 § 1 k.k. w zw. z art. 12 k.k. i art. 11 § 2 k.k., z art. 205 § 1 d.k.k. w zw. z art. 58 d.k.k. i art. 4 § 1 k.k., z art. 294 § 1 k.k. w zw. z art. 278 § 1 k.k. w zw. z art. 12 k.k. oraz z art. 300 § 1 k.k. i art. 302 § 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy. W apelacji obrońca oskarżonego zarzucił m.in. obrazę art. 80 k.p.k., przez niewyznaczenie oskarżonemu na rozprawie w dniu 6 października 2000 r. obrońcy z urzędu, mimo wypowiedzenia przez oskarżonego pełnomocnictwa obrońcy z wyboru, „choć oskarżony był w toku postępowania sądowego pozbawiony wolności, co w myśl art. 80 k.p.k. skutkować winno obroną obowiązkową”, i wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu. Sąd Apelacyjny, wyrokiem z dnia 22 stycznia 2002 r., częściowo zmienił zaskarżone orzeczenie, lecz nie podzielił stanowiska obrońcy co do naruszenia przez Sąd pierwszej instancji art. 80 k.p.k.

W kasacji, obrońca Bogusława B. ponownie podniósł zarzut naruszenia art. 80 k.p.k. przez uznanie, że oskarżony nie musiał korzystać z pomocy obrońcy, mimo tego, że w toku postępowania przed Sądem Okręgowym jako sądem pierwszej instancji był, na pewnym jego etapie, pozbawiony wolności. Zdaniem obrońcy okoliczność ta przesądzała o obowiązku udziału obrońcy w całym postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, nawet wówczas, gdy oskarżony został zwolniony z aresztu. W odpowiedzi na kasację prokurator wniósł o jej oddalenie wywodząc, że wykładnia art. 80 k.p.k., dokonana przez Sąd odwoławczy, zasługuje na aprobatę.

Sąd Najwyższy rozpoznając powyższą kasację uznał, że wykładnia art. 80 k.p.k., wobec treści uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 maja

2000 r. (I KZP 11/00, OSNKW 2000, z. 5-6, poz. 41), krytyki tej uchwały w piśmiennictwie oraz zaprezentowanej przez Sąd odwoławczy argumentacji, budzi poważne wątpliwości, a przy tym wyłoniło się zagadnienie prawne, w rozumieniu art. 441 § 1 k.p.k., mające bezpośrednie znaczenie dla rozstrzygnięcia kasacji. Mając to na uwadze, skład Sądu Najwyższego rozpoznający kasację odroczył rozpoznanie sprawy i przekazał zaprezentowane na wstępie zagadnienie prawne do rozpoznania powiększonemu składowi Sądu Najwyższego.

Sąd Najwyższy w powiększonym składzie zważył, co następuje:

Zgodnie z treścią art. 80 k.p.k., w brzmieniu sprzed jego nowelizacji ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155), oskarżony musiał mieć obrońcę w postępowaniu przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji, także wtedy, gdy „pozbawiono” go „wolności”.

Sąd Najwyższy wypowiedział się co do wykładni sformułowania „pozbawiono wolności” w uchwale z dnia 17 maja 2000 r. I KZP 11/00 (OSNKW 2000, z. 5-6, poz. 41), w której stwierdził, że dla powstania obowiązku posiadania przez oskarżonego obrońcy wystarcza, że pozbawienie wolności zaistniało w toku tego postępowania. Uzasadniając swoje stanowisko, Sąd Najwyższy odwołał się do wykładni językowej art. 80 k.p.k., wywodząc, że ta – wobec braku zróżnicowania sytuacji procesowej, w jakiej znajduje się oskarżony – nakazuje przyjąć, że punktem odniesienia dla sformułowania „pozbawiono wolności” jest całe postępowanie przed sądem okręgowym. Sąd Najwyższy przyjął więc, iż obowiązek obrony zachodzi zarówno wtedy, gdy oskarżony jest, jak i gdy był pozbawiony wolności.

Zauważyć jednak należy, że sformułowanie to można rozumieć w ten sposób, że chodzi w nim tylko o oskarżonego, który nie jest na wolności,

skoro „pozbawić” znaczy spowodować utratę czegoś przez kogoś. Jeśli oskarżony jest już na wolności, to można stwierdzić jedynie, że był on pozbawiony wolności. Użycie czasownika „pozbawiono” (wolności) w formie dokonanej i bezosobowej może wynikać – uwzględniając wykładnię językową – ze względów czysto stylistycznych (składniowych), to jest dla spełnienia zasady, w myśl której nie może być uznane za poprawne łączenie w jednym zdaniu czasowników w różnych formach gramatycznych.

Rozważania dotyczące wykładni art. 80 k.p.k. odnieść należy także do treści art. 79 § 4 k.p.k. (w brzmieniu obowiązującym przed dniem 1 lipca 2003 r.), w którym ustawodawca stwierdzał, że obrona obligatoryjna, której podstawą były wątpliwości co do poczytalności oskarżonego, trwa aż do prawomocnego zakończenia postępowania, pomimo opinii biegłych psychiatrów, że poczytalność ta nie budzi wątpliwości. Gdyby ustawodawca chciał objąć obowiązkiem obrony sytuację, gdy oskarżony był, ale już nie jest pozbawiony wolności, uregulowałby to wyraźnie, tak jak to uczynił w art. 79 § 4 k.p.k.

Należy również odnieść się do drugiego z zaprezentowanych w uchwale Sądu Najwyższego argumentów, który ma przemawiać za koniecznością posiadania przez oskarżonego obrońcy nie tylko w czasie trwania pozbawienia wolności, a mianowicie, iż obowiązki procesowe obrońcy nie polegają na wykonywaniu fragmentarycznych czynności, ale obejmują cały ich kompleks, a ograniczenie do konkretnych czynności wynikać musi wprost z ustawy. Jednakże kreowanej w ten sposób zasadzie kontynuacji obrony, przeczy możliwość subsytuowania się przez obrońcę na każdym etapie postępowania lub przy poszczególnych czynnościach procesowych, a nawet ustanowienie nowego obrońcy. Przeciwno wywodzeniu z treści art. 80 k.p.k., w oparciu o tę zasadę, zakresu uprawnień obrony obowiązkowej, przemawia również treść przepisów art. 81 k.p.k. i

art. 378 k.p.k., z których wynika możliwość ustania stosunku obrończego także w wypadku obrony obligatoryjnej.

Mając powyższe na względzie, a zwłaszcza to, że wykładnia językowa art. 80 k.p.k., wbrew stanowisku zaprezentowanemu w uchwale z dnia 17 maja 2000 r., nie prowadzi do jednoznacznego wyniku, należy odwołać się do innych metod wykładni, w tym przede wszystkim do wykładni funkcjonalnej.

Wtedy przede wszystkim zauważyć trzeba, że celem instytucji obrony obligatoryjnej jest zagwarantowanie, aby prawo do obrony w znaczeniu materialnym, którego oskarżony w pewnych warunkach nie jest w stanie realizować sam, było wykonywane z udziałem jego obrońcy (por. Z. Czeszejko-Sochacki, Z. Krzemiński: *Adwokat z urzędu w postępowaniu sądowym*, Warszawa 1975, s. 122). Katalog wypadków obrony obligatoryjnej wskazuje zaś na zamiar ustawodawcy zagwarantowania udziału obrońcy we wszystkich sprawach, w których oskarżony dotknięty jest oddziaływaniem czynników psychicznych, fizycznych lub innych, uniemożliwiających mu sprawną obronę (por. S. Waltoś: *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2002, s. 303). Takimi czynnikami w analizowanym wypadku obrony obligatoryjnej, uregulowanym w art. 80 k.p.k., jest po pierwsze pozostawanie przez oskarżonego pod zarzutem popełnienia występku, za który odpowiada on przed sądem okręgowym, a po drugie jednoczesne pozbawienie go wolności. Wówczas oskarżony taki, w porównaniu z osobą pozostającą na wolności, nie ma swobody poruszania się, a ponadto praktycznie ma ograniczony dostęp do akt oraz źródeł umożliwiających mu przygotowanie się do obrony. Uzasadnieniem obrony obligatoryjnej, w tym wypadku, są również reakcje psychologiczne osoby pozbawionej wolności, takie jak poczucie osaczenia, osamotnienia, odcięcie od świata, postrzeganie przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości jako przeciwników (por. P. Kruszyński: *Stanowisko prawne obrońcy w procesie karnym*,

Białystok 1991, s. 151). Tymczasem okoliczności takie nie przemawiają za potrzebą przyznania obrońcy z urzędu oskarżonemu, który wprawdzie w pewnej fazie postępowania przed sądem okręgowym był pozbawiony wolności, ale w chwili, gdy np. rezygnuje z obrońcy, pozostaje już na wolności. Podstawa obrony obligatoryjnej, określona w art. 80 k.p.k. ma więc charakter przemijający i jeśli w toku postępowania przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji oskarżony odzyska wolność, to obowiązek obrony ustaje (zob. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1999, t. I, s. 377).

Trzeba też zwrócić uwagę na konsekwencje wykładni art. 80 k.p.k., przyjętej przez Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 17 maja 2000 r. Otóż, nawet wówczas, gdyby oskarżony odzyskał wolność, wskutek zmiany środka zapobiegawczego w dniu wniesienia aktu oskarżenia do sądu okręgowego, to należałoby, uznając go za osobę pozbawioną wolności, zapewnić mu korzystanie z pomocy obrońcy w trakcie całego postępowania przed sądem okręgowym. Zauważyć należy jednocześnie, że „pozbawienie wolności” to nie tylko tymczasowe aresztowanie, ale również m.in. odbywanie kary pozbawienia wolności lub kary aresztu wojskowego w innej sprawie, odbywanie zastępczej kary pozbawienia wolności, umieszczenie w zamkniętym zakładzie tytułem środka zabezpieczającego, jak i na obserwacji. Jeśli zaś przyjąć, iż pozbawieniem wolności jest „każde przebywanie oskarżonego w miejscu, którego nie jest w stanie opuścić z własnej woli” (zob. J. Grajewski, L. Paprzycki: Kodeks postępowania karnego z komentarzem, Sopot 2000, s. 708), to dodać należałoby wszystkie postaci zatrzymania. Jeśli więc oskarżony zostałby np. zatrzymany chociażby na podstawie art. 247 § 1 k.p.k. w celu przymusowego doprowadzenia, nawet na bardzo krótki czas, to do końca postępowania musiałby być uważany za osobę, którą „pozbawiono wolności” w rozumieniu art. 80 k.p.k., co wypaczałoby cel tego unormowania.

Zauważyć także trzeba, że niemal we wszystkich wypowiedziach dotyczących wykładni art. 80 k.p.k. spotkać można krytykę stanowiska zaprezentowanego w uchwale z dnia 17 maja 2000 r. i wyrażenie poglądu zbieżnego z treścią niniejszej uchwały (zob. S. Steinborn: Glosa do uchwały SN z dnia 17 maja 2000 r., PS 2001, z. 7-8, s. 141-158, K. Grzegorzczak: Glosa do uchwały SN z dnia 17 maja 2000 r., WPP 2001, z. 1, s. 158-163, R.A. Stefański: Przegląd uchwał Izby Karnej i Wojskowej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego procesowego za 2000 r., WPP 2001, z. 2, s. 76,77).

Przeciwko rozwiązaniu przyjętemu w uchwale świadczyć mogłaby aktualnie obowiązująca treść art. 80 k.p.k. W dokonanej ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. nowelizacji ustawodawca zastąpił wyrazy „lub pozbawiono wolności” wyrazami „lub jest pozbawiony wolności”. Taka zmiana nie może jednak przemawiać za przyjęciem, iż dotychczasowe brzmienie przepisu wyrażało odmienną treść. Można to bowiem również uznać za działanie ustawodawcy w celu wyeliminowania dotychczasowych wątpliwości co do wykładni art. 80 k.p.k. i potwierdzenia jednej z dotychczasowych interpretacji tego przepisu, którą podziela w przyjętej uchwale Sąd Najwyższy w powiększonym składzie.

Kierując się przedstawionymi motywami Sąd Najwyższy orzekł jak w uchwale.